بررسی نقش انگیزش تحصیلی در پیشرفت و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان

نویسنده: فاطمه هادیان(نویسنده مسئول)

معاون آموزشی متوسطه اول مدرسه صدرای معارف اسلامی حضرت زینب (س)، منطقه ساوجبلاغ، شهر هشتگرد، استان البرز،

ایمیل: f.hadian۱٤۰۳@gmali.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۱/۱۷

تاریخ چاپ: ۱۴۰۴/۱۱/۲۰

چکیده

انگیزش تحصیلی یکی از مؤلفه‌های اساسی در فرایند یاددهی– یادگیری است که نقش تعیین‌کننده‌ای در میزان تلاش، پایداری و کیفیت یادگیری دانش‌آموزان ایفا می‌کند. پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش انگیزش تحصیلی در پیشرفت و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان، با تأکید بر انگیزش درونی و بیرونی، انجام شده است. روش پژوهش توصیفی– تحلیلی بوده و داده‌ها از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و مرور پژوهش‌های پیشین داخلی و خارجی در حوزه علوم تربیتی و روان‌شناسی گردآوری شده است. دامنه پژوهش شامل تحلیل نظریه‌ها و یافته‌های علمی مرتبط با انگیزش تحصیلی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان در مقاطع مختلف تحصیلی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین انگیزش تحصیلی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. در این میان، انگیزش درونی نسبت به انگیزش بیرونی تأثیر عمیق‌تر، پایدارتر و مؤثرتری بر یادگیری معنادار و عملکرد آموزشی دانش‌آموزان دارد. همچنین نتایج حاکی از آن است که نقش معلم در به‌کارگیری روش‌های تدریس فعال و ارائه بازخورد سازنده، نقش خانواده در حمایت عاطفی و نقش مدرسه در ایجاد محیط آموزشی امن و حمایتی، از عوامل مهم در تقویت انگیزش تحصیلی به شمار می‌روند. با توجه به ماهیت کتابخانه‌ای پژوهش، عدم استفاده از داده‌های میدانی از جمله محدودیت‌های این مطالعه محسوب می‌شود. در مجموع، توجه به تقویت انگیزش تحصیلی می‌تواند به بهبود کیفیت آموزش و کاهش افت تحصیلی دانش‌آموزان منجر شود.

واژگان کلیدی: انگیزش تحصیلی، پیشرفت تحصیلی، یادگیری، عملکرد آموزشی، دانش‌آموزان.

۱- مقدمه

آموزش و پرورش به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین نهادهای اجتماعی، نقش تعیین‌کننده‌ای در رشد فردی، اجتماعی و فرهنگی انسان‌ها ایفا می‌کند. کیفیت آموزش در هر جامعه ارتباط مستقیمی با میزان پیشرفت تحصیلی فراگیران دارد و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان به‌عنوان یکی از شاخص‌های اصلی ارزیابی کارآمدی نظام آموزشی شناخته می‌شود (شریعتمداری، ۱۳۹۶؛ ابراهیمی، ۱۳۹۷). این پیشرفت نه‌تنها میزان یادگیری و موفقیت آموزشی دانش‌آموزان را منعکس می‌کند، بلکه می‌تواند آینده علمی، شغلی و اجتماعی آنان را نیز تحت تأثیر قرار دهد.

پژوهش‌های متعدد نشان داده‌اند که پیشرفت تحصیلی پدیده‌ای چندبعدی است و تحت تأثیر عوامل متنوعی از جمله توانایی‌های شناختی، ویژگی‌های شخصیتی، شرایط خانوادگی، کیفیت محیط آموزشی و روش‌های تدریس معلمان قرار دارد (سیف، ۱۳۹۸؛ شریعتمداری، ۱۳۹۶). در میان این عوامل، انگیزش تحصیلی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین متغیرهای روان‌شناختی، نقش برجسته‌ای در فرایند یادگیری و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دارد. انگیزش تعیین می‌کند که دانش‌آموز با چه میزان علاقه، تلاش و پایداری در فعالیت‌های آموزشی مشارکت کند و تا چه اندازه در مواجهه با دشواری‌ها و چالش‌های تحصیلی مقاومت نشان دهد.

از دیدگاه روان‌شناسی تربیتی، انگیزش نیرویی درونی است که رفتار یادگیرنده را آغاز، هدایت و تداوم می‌بخشد (ابراهیمی، ۱۳۹۷). نظریه‌پردازانی مانند دسی و رایان (دسی و رایان[۱]، ۲۰۰۰) بر این باورند که انگیزش درونی، در مقایسه با انگیزش بیرونی، تأثیر عمیق‌تر و پایدارتری بر یادگیری معنادار و پیشرفت تحصیلی دارد؛ زیرا دانش‌آموز در این حالت یادگیری را به‌خاطر علاقه و رضایت شخصی دنبال می‌کند، نه صرفاً برای کسب پاداش یا اجتناب از تنبیه. نبود انگیزش کافی می‌تواند پیامدهای منفی متعددی از جمله کاهش علاقه به درس، کاهش مشارکت در فعالیت‌های کلاسی، افت تحصیلی و حتی ترک تحصیل را به دنبال داشته باشد (وولفولک[۲]، ۲۰۱۶). بنابراین، شناسایی عوامل مؤثر بر انگیزش تحصیلی و بررسی نقش آن در پیشرفت و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان، یکی از ضرورت‌های اساسی در برنامه‌ریزی آموزشی و تربیتی به شمار می‌رود. هدف پژوهش حاضر، بررسی نقش انگیزش تحصیلی، به‌ویژه انگیزش درونی و بیرونی، در پیشرفت و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان است.

۲- مبانی نظری

انگیزش تحصیلی نیروی روان‌شناختی است که رفتار دانش‌آموز را برای آغاز، هدایت و استمرار یادگیری شکل می‌دهد و نقش تعیین‌کننده‌ای در میزان تلاش، پشتکار و کیفیت عملکرد آموزشی دارد (دسی و رایان، ۲۰۰۰). این عامل نه تنها علاقه و مشارکت فعال دانش‌آموز در کلاس را افزایش می‌دهد، بلکه یادگیری معنادار و پایدار را نیز تقویت می‌کند (وولفولک، ۲۰۱۶). فقدان انگیزش کافی می‌تواند حتی توانایی‌های شناختی بالا را بی‌اثر کرده و موجب کاهش موفقیت تحصیلی شود.

انگیزش تحصیلی معمولاً در دو بعد اصلی تحلیل می‌شود: انگیزش درونی، که ناشی از علاقه و رضایت شخصی دانش‌آموز است و با یادگیری عمیق، خلاقیت و خودتنظیمی همراه است، و انگیزش بیرونی، که از عوامل خارجی مانند نمره، پاداش یا اجتناب از تنبیه ناشی می‌شود و اثرات آن اغلب کوتاه‌مدت است (شونک، میس و پینتریچ، ۲۰۱۴). پژوهش‌ها نشان می‌دهند که انگیزش درونی نسبت به انگیزش بیرونی، تأثیر عمیق‌تر و پایدارتر بر یادگیری و عملکرد تحصیلی دارد (دسی و رایان، ۲۰۰۰).

---

[۱] Deci & Ryan

[۲] Woolfolk

نظریه‌های روان‌شناختی، چارچوب علمی برای تبیین انگیزش ارائه می‌دهند. نظریه خودتعیین‌گری بر اهمیت ارضای نیازهای روان‌شناختی مانند خودمختاری، شایستگی و ارتباط تأکید دارد و پیش‌بینی می‌کند که ارضای این نیازها، انگیزش درونی دانش‌آموزان را افزایش می‌دهد (دسی و رایان، ۲۰۰۰). نظریه خودکارآمدی معتقد است که باور دانش‌آموز به توانایی‌های خود، میزان تلاش و پایداری او در مواجهه با چالش‌ها را تعیین می‌کند (شونک، ۲۰۱۲). همچنین، نظریه انتظار – ارزش بیان می‌کند که انگیزش تابعی از انتظارات موفقیت و ارزش فعالیت است؛ هرچه دانش‌آموز ارزش بیشتری برای یادگیری قائل شود، تلاش و مشارکت فعال‌تری نشان می‌دهد (اکلس و ویگفیلد، ۲۰۰۲).

عوامل فردی، خانوادگی و محیط آموزشی نقش مهمی در تقویت یا تضعیف انگیزش دارند. ویژگی‌های شخصیتی، مهارت‌های خودتنظیمی و اهداف فردی دانش‌آموز، حمایت عاطفی و محیط مناسب خانواده و روش‌های تدریس فعال، بازخورد سازنده و فضای حمایتی مدرسه، همگی بر انگیزش تحصیلی تأثیرگذار هستند. دانش‌آموزانی که مدرسه و کلاس را محیطی امن و عادلانه می‌دانند، انگیزش بالاتری برای یادگیری نشان می‌دهند (وولفولک، ۲۰۱۶).

در نهایت، پژوهش‌های موجود نشان می‌دهند که افزایش انگیزش تحصیلی، به ویژه انگیزش درونی، موجب بهبود پیشرفت تحصیلی، یادگیری فعال و مشارکت دانش‌آموزان می‌شود. بنابراین، طراحی راهبردها و محیط‌های آموزشی حمایت‌گر که انگیزش درونی دانش‌آموزان را تقویت کند، از اهمیت حیاتی برخوردار است و می‌تواند کیفیت آموزش و موفقیت تحصیلی را به شکل قابل توجهی ارتقا دهد.

۳- بیان مسأله

پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان یکی از مهم‌ترین شاخص‌های موفقیت نظام آموزشی است و تأثیر قابل‌توجهی بر آینده علمی، شغلی و اجتماعی آنان دارد (شریعتمداری، ۱۳۹۶). با وجود تلاش‌های فراوان مدارس و معلمان برای ارتقای کیفیت آموزش، بسیاری از دانش‌آموزان همچنان با افت تحصیلی، کاهش علاقه به یادگیری و عدم مشارکت فعال در فعالیت‌های آموزشی مواجه هستند. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر این وضعیت، میزان انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان است (سیف، ۱۳۹۸؛ ابراهیمی، ۱۳۹۷).

انگیزش تحصیلی به‌عنوان نیروی روان‌شناختی که رفتار یادگیرنده را هدایت و تداوم می‌بخشد، تعیین‌کننده تلاش، پشتکار و علاقه دانش‌آموزان به یادگیری است (دسی و رایان، ۲۰۰۰). فقدان انگیزش کافی می‌تواند موجب کاهش یادگیری عمیق، بی‌انگیزگی، افت نمرات و حتی ترک تحصیل شود (وولفولک، ۲۰۱۶). از طرف دیگر، انگیزش درونی دانش‌آموزان، که ناشی از علاقه و ارزش‌گذاری فردی بر یادگیری است، تأثیر پایدارتری بر موفقیت تحصیلی دارد و یادگیری معنادار و فعال را به همراه می‌آورد.

با وجود پژوهش‌های پیشین در زمینه انگیزش و پیشرفت تحصیلی، هنوز بررسی جامع و یکپارچه‌ای که نقش انگیزش درونی و بیرونی را در پیشرفت و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان با توجه به شرایط کنونی نظام آموزشی ایران تحلیل کند، انجام نشده است. همچنین، ارتباط میان عوامل خانوادگی، مدرسه‌ای و روش‌های تدریس معلمان با تقویت انگیزش تحصیلی نیازمند بررسی و ارائه راهکارهای عملی است.

از این رو، پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که: انگیزش تحصیلی، به ویژه انگیزش درونی و بیرونی، چه نقشی در پیشرفت و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان دارد و چگونه عوامل محیطی و تربیتی می‌توانند آن را تقویت کنند؟

بنابراین، این پژوهش با تحلیل مبانی نظری و مرور پژوهش‌های پیشین، تلاش دارد تا نقش انگیزش تحصیلی را در پیشرفت و ارتقای عملکرد آموزشی دانش‌آموزان تبیین کرده و راهکارهای عملی برای تقویت آن ارائه دهد، که می‌تواند به بهبود کیفیت آموزش و کاهش افت تحصیلی در مدارس ایران منجر شود.

۴- روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی – تحلیلی است. هدف این پژوهش بررسی نقش انگیزش تحصیلی در پیشرفت و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان است.

در این پژوهش، مطالعه کتابخانه‌ای و مرور منابع علمی به‌صورت هدفمند انجام شد. منابع مورد بررسی شامل کتاب‌ها، مقالات علمی – پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و گزارش‌های معتبر داخلی و خارجی مرتبط با انگیزش تحصیلی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بودند. «معیار انتخاب منابع» شامل:

- انتشار در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۲ (برای منابع فارسی) و ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۲ (برای منابع انگلیسی)،
- انتشار در مجلات علمی – پژوهشی معتبر، کتاب‌های مرجع و پایگاه‌های علمی شناخته‌شده (مانندSID، مگ‌ایران[۳]، گوگل اسکالر[۴] و اسکوپوس[۵]).

گردآوری اطلاعات از طریق ثبت و کدگذاری داده‌ها (استخراج داده ها[۶]) از منابع انتخاب‌شده انجام شد. در این مرحله، اطلاعات مرتبط با مفاهیم، تعاریف، انواع انگیزش (انگیزش درونی و بیرونی)، نظریه‌های انگیزشی و یافته‌های پژوهش‌های پیشین استخراج و در جداول تحلیل شد.

در مرحله تحلیل، داده‌ها با «رویکرد توصیفی – تحلیلی و مقایسه» بررسی گردید و تلاش شد با تلفیق دیدگاه‌های نظری و نتایج تجربی پژوهش‌های پیشین، تصویری جامع از نقش انگیزش تحصیلی در فرایند یادگیری و موفقیت تحصیلی ارائه شود.

در نهایت، بر اساس نتایج تحلیل منابع، راهکارهای عملی و توصیه‌های آموزشی برای تقویت انگیزش تحصیلی و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان ارائه گردید. لازم به ذکر است که اصطلاح «مرور نظام‌مند» در این پژوهش به معنای بررسی هدفمند، طبقه‌بندی‌شده و سیستماتیک منابع علمی بر اساس معیارهای مشخص به کار رفته است، اما از روش‌های کامل «پریسما»[۷] استفاده نشده است و بیشتر جنبه تحلیلی – کتابخانه‌ای دارد.

۵- پیشینه تحقیق

پژوهش‌های متعددی در حوزه علوم تربیتی و روان‌شناسی پرورشی به بررسی نقش انگیزش تحصیلی در پیشرفت و عملکرد آموزشی دانش‌آموزان پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش‌ها به‌طور کلی نشان می‌دهد که انگیزش تحصیلی، به ویژه انگیزش درونی، یکی از عوامل کلیدی و تعیین‌کننده در موفقیت تحصیلی و یادگیری معنادار دانش‌آموزان است.

---

[۳] Magiran
[۴] Google Scholar
[۵] Scopus
[۶] Data Extraction
[۷] اصطلاح PRISMA که در پژوهش‌های نظام‌مند و مرور سیستماتیک به کار می‌رود، مخفف Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses است و معمولاً به فارسی چنین ترجمه می‌شود:
- آیین‌نامه ترجیحی گزارش‌دهی برای مرورهای نظام‌مند و فراتحلیل‌ها
- یا به اختصار: راهنمای PRISMA برای مرور نظام‌مند و فراتحلیل

در پژوهش‌های داخلی، بیشتر مطالعات به صورت کتاب ارائه شده‌اند و کمبود مقالات علمی – پژوهشی داخلی در این حوزه مشهود است. به عنوان مثال، سیف (۱۳۹۸) در کتاب «روان‌شناسی پرورشی» نقش انگیزش تحصیلی را در میزان تلاش، پشتکار و استمرار فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان مورد تأکید قرار داده و بیان می‌کند که دانش‌آموزان با انگیزش بالا، عملکرد تحصیلی بهتری نسبت به سایرین دارند. ابراهیمی (۱۳۹۷) نیز در مطالعه‌ای با عنوان «انگیزش و یادگیری» نشان می‌دهد که انگیزش درونی موجب افزایش علاقه به یادگیری و ارتقای کیفیت آن می‌شود و نسبت به انگیزش بیرونی، تأثیر پایدارتر و عمیق‌تری بر پیشرفت تحصیلی دارد. شریعتمداری (۱۳۹۶) بر نقش محیط آموزشی و تعامل مثبت معلم و دانش‌آموز در تقویت انگیزش تحصیلی تأکید کرده و بیان می‌کند که ایجاد فضای آموزشی حمایتی، نگرش مثبت دانش‌آموزان نسبت به یادگیری را افزایش می‌دهد.

در پژوهش‌های خارجی، دسی و رایان (۲۰۰۰) در چارچوب نظریه خودتعیین‌گری نشان داده‌اند که انگیزش درونی نسبت به انگیزش بیرونی اثرگذاری بیشتری بر یادگیری معنادار، خلاقیت و پیشرفت تحصیلی دارد. هنگامی که نیازهای روان‌شناختی اساسی دانش‌آموزان شامل خودمختاری، شایستگی و ارتباط ارضا شود، انگیزش درونی آنان افزایش یافته و عملکرد تحصیلی بهبود می‌یابد. همچنین شونک، میس و پینتریچ[۸] (۲۰۱۴) نشان دادند که راهبردهای آموزشی مبتنی بر تقویت خودکارآمدی و ارائه بازخورد سازنده، تأثیر مثبتی بر انگیزش تحصیلی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دارند. وولفولک (۲۰۱۶) نیز بیان می‌کند که کاهش انگیزش تحصیلی می‌تواند منجر به افت تحصیلی، کاهش مشارکت کلاسی و مشکلات رفتاری شود.

با مقایسه پژوهش‌های داخلی و خارجی، می‌توان مشاهده کرد که همه پژوهش‌ها به نقش کلیدی انگیزش، به ویژه انگیزش درونی، در ارتقای یادگیری و پیشرفت تحصیلی تأکید دارند؛ با این حال، پژوهش‌های خارجی بیشتر به داده‌های تجربی و آزمون فرضیه‌ها پرداخته‌اند، در حالی که پژوهش‌های داخلی اغلب کتابی و توصیفی هستند و شواهد تجربی کمی ارائه می‌دهند. این خلأ پژوهشی نشان می‌دهد که انجام مطالعات تجربی داخلی و تحلیل راهکارهای عملی تقویت انگیزش تحصیلی در دانش‌آموزان، به‌ویژه در شرایط و فرهنگ آموزشی ایران، ضرورت دارد.

۶- تعریف و مفهوم انگیزش

انگیزش[۹] به مجموعه‌ای از فرایندهای روان‌شناختی درونی و عوامل بیرونی اطلاق می‌شود که موجب آغاز، هدایت و تداوم رفتار یادگیرنده می‌گردد (دسی و رایان، ۲۰۰۰). در حوزه علوم تربیتی، انگیزش عاملی اساسی است که دانش‌آموز را به یادگیری ترغیب کرده و میزان تلاش، پشتکار و استمرار او در فعالیت‌های آموزشی را تعیین می‌کند (وولفولک، ۲۰۱۶).

به بیان ساده، انگیزش پاسخ به این پرسش اساسی است که «چرا دانش‌آموز یاد می‌گیرد؟». زمانی که یادگیری برای دانش‌آموز معنادار، ارزشمند و مرتبط با نیازهای فردی تلقی شود، او با علاقه و اشتیاق بیشتری در فعالیت‌های آموزشی مشارکت می‌کند. برعکس، فقدان انگیزش می‌تواند حتی توانایی‌های شناختی بالا را نیز بی‌اثر کرده و مانع تحقق پیشرفت تحصیلی شود. (شونک، میس و پینتریچ[۱۰]، ۲۰۱۴)

---

[۸] Schunk, Meece, & Pintrich

[۹] Motivation

[۱۰] Schunk, Meece, & Pintrich

۱-۶- انواع انگیزش در یادگیری

۱-۱-۶- انگیزش درونی

انگیزش درونی به تمایل فرد برای انجام فعالیت‌های یادگیری به دلیل علاقه، لذت و رضایت درونی اطلاق می‌شود. دانش‌آموزی که از فرایند یادگیری لذت می‌برد، بدون نیاز به پاداش یا فشارهای بیرونی، به مطالعه و تلاش ادامه می‌دهد. این نوع انگیزش با یادگیری عمیق، خلاقیت، خودتنظیمی و عملکرد تحصیلی پایدار همراه است و نقش مهمی در رشد همه‌جانبه دانش‌آموزان ایفا می‌کند.

۲-۱-۶- انگیزش بیرونی

انگیزش بیرونی ناشی از عوامل خارجی نظیر نمره، تشویق، پاداش، رقابت یا اجتناب از تنبیه است. هرچند این نوع انگیزش می‌تواند در کوتاه‌مدت موجب افزایش تلاش و مشارکت دانش‌آموزان شود، اما اغلب اثرات آن موقتی بوده و با حذف عامل بیرونی کاهش می‌یابد. ازاین‌رو، اتکای صرف بر انگیزش بیرونی نمی‌تواند یادگیری پایدار و عمیق را تضمین کند.

۲-۶- رابطه انگیزش و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان

پژوهش‌های متعدد در حوزه علوم تربیتی و روان‌شناسی پرورشی نشان داده‌اند که بین انگیزش تحصیلی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. دانش‌آموزانی که از سطح بالاتری از انگیزش برخوردارند، زمان بیشتری را به مطالعه اختصاص می‌دهند، در فعالیت‌های آموزشی مشارکت فعال‌تری دارند و در مواجهه با مشکلات تحصیلی، پشتکار بیشتری از خود نشان می‌دهند. یافته‌های پژوهشی حاکی از آن است که انگیزش درونی نسبت به انگیزش بیرونی نقش مؤثرتری در پیشرفت تحصیلی ایفا می‌کند. دانش‌آموزان دارای انگیزش درونی حتی در شرایط دشوار و بدون وجود پاداش‌های بیرونی، تلاش خود را ادامه می‌دهند و شکست‌های تحصیلی را به‌عنوان فرصتی برای یادگیری و رشد تلقی می‌کنند. این نگرش موجب یادگیری عمیق‌تر، معنادارتر و پایدارتر می‌شود.

۳-۶- نقش معلم در تقویت انگیزش تحصیلی

معلم به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل محیط آموزشی، نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت یا تضعیف انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان دارد. شیوه تدریس، نوع تعامل با دانش‌آموزان، فضای عاطفی کلاس و نحوه ارزشیابی از جمله عواملی هستند که بر میزان انگیزش اثر می‌گذارند. به‌کارگیری روش‌های تدریس فعال مانند بحث گروهی، حل مسئله و یادگیری مشارکتی می‌تواند علاقه و اشتیاق دانش‌آموزان به یادگیری را افزایش دهد. همچنین ارائه بازخورد سازنده، تشویق تلاش‌ها و تأکید بر پیشرفت فردی به‌جای مقایسه دانش‌آموزان با یکدیگر، نقش مهمی در تقویت انگیزش درونی و افزایش اعتمادبه‌نفس آنان دارد.

۴-۶- نقش خانواده در ایجاد انگیزش تحصیلی

خانواده به‌عنوان نخستین نهاد اجتماعی، تأثیر عمیقی بر نگرش، باورها و انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان دارد. حمایت عاطفی والدین، تشویق تلاش‌های آموزشی و فراهم‌سازی محیطی آرام و مناسب برای مطالعه، از جمله عواملی هستند که می‌توانند انگیزش تحصیلی را تقویت کنند. انتظارات واقع‌بینانه والدین و پرهیز از فشار بیش‌ازحد برای کسب نمرات بالا، زمینه‌ساز شکل‌گیری انگیزش درونی در دانش‌آموزان می‌شود. والدینی که موفقیت تحصیلی را صرفاً در نمره خلاصه نمی‌کنند و به فرایند یادگیری اهمیت می‌دهند، نقش مؤثرتری در رشد تحصیلی و شخصیتی فرزندان خود ایفا می‌کنند.

۵-۶- نقش مدرسه و محیط آموزشی

محیط آموزشی مناسب می‌تواند زمینه‌ساز افزایش انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان باشد. مدارس با فراهم‌سازی فضای آموزشی پویا، امکانات آموزشی مطلوب و ایجاد روابط مثبت و حمایتی میان دانش‌آموزان و معلمان، نقش مهمی در تقویت انگیزش یادگیری ایفا می‌کنند. احساس تعلق به مدرسه، امنیت روانی و رعایت عدالت آموزشی از جمله عواملی هستند که تأثیر بسزایی بر انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان دارند. دانش‌آموزانی که مدرسه را محیطی امن و حمایتی می‌دانند، نگرش مثبت‌تری نسبت به یادگیری داشته و عملکرد تحصیلی بهتری از خود نشان می‌دهند.

۶-۶- راهکارهای عملی افزایش انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان

۱-۶-۶- تعیین اهداف آموزشی روشن، مشخص و قابل دستیابی

۲-۶-۶- تأکید بر یادگیری معنادار به‌جای حفظ صرف مطالب

۳-۶-۶- افزایش مشارکت فعال دانش‌آموزان در فعالیت‌های کلاسی

۴-۶-۶- استفاده از تشویق‌های کلامی و ارائه بازخورد مثبت و سازنده

۵-۶-۶- ایجاد تنوع در روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی

۶-۶-۶- تقویت حس خودکارآمدی و اعتمادبه‌نفس در دانش‌آموزان

۷-۶-۶- توجه به تفاوت‌های فردی و نیازهای یادگیری دانش‌آموزان.

۷- تجزیه و تحلیل یافته‌ها

یافته‌های حاصل از مرور و تحلیل منابع علمی و پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهد که انگیزش تحصیلی یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر پیشرفت و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان است. بررسی مطالعات مختلف حاکی از آن است که دانش‌آموزان دارای سطح بالاتری از انگیزش، از مشارکت فعال‌تری در فعالیت‌های آموزشی برخوردار بوده و در فرایند یادگیری، تلاش و پشتکار بیشتری از خود نشان می‌دهند. این ویژگی‌ها در نهایت منجر به افزایش یادگیری معنادار و ارتقای عملکرد تحصیلی آنان می‌شود.

تحلیل پژوهش‌ها نشان می‌دهد که میان انگیزش تحصیلی و پیشرفت تحصیلی رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد؛ به‌گونه‌ای که افزایش انگیزش با بهبود نمرات، افزایش علاقه به یادگیری و کاهش افت تحصیلی همراه است. در این میان، انگیزش درونی نقش برجسته‌تری در مقایسه با انگیزش بیرونی ایفا می‌کند. دانش‌آموزانی که از انگیزش درونی برخوردارند، حتی در شرایط دشوار و بدون وجود پاداش‌های بیرونی، به یادگیری ادامه داده و شکست‌های تحصیلی را به‌عنوان فرصتی برای رشد و بهبود عملکرد خود تلقی می‌کنند.

یافته‌ها همچنین نشان می‌دهد که عوامل محیطی نقش مهمی در تقویت یا تضعیف انگیزش تحصیلی دانش‌آموزان دارند. نقش معلم در استفاده از روش‌های تدریس فعال، ایجاد تعامل مثبت در کلاس درس و ارائه بازخورد سازنده، از جمله عوامل کلیدی در افزایش انگیزش درونی دانش‌آموزان است. علاوه بر این، حمایت عاطفی خانواده، انتظارات واقع‌بینانه والدین و فراهم‌سازی محیطی آرام برای مطالعه، تأثیر قابل‌توجهی بر نگرش تحصیلی و انگیزش یادگیری دانش‌آموزان دارد.

تحلیل یافته‌ها در سطح مدرسه و محیط آموزشی نشان می‌دهد که احساس تعلق به مدرسه، امنیت روانی و عدالت آموزشی از عوامل مؤثر بر افزایش انگیزش تحصیلی هستند. دانش‌آموزانی که مدرسه را محیطی حمایتی و منصفانه می‌دانند، نگرش مثبت‌تری

نسبت به یادگیری داشته و عملکرد آموزشی مطلوب‌تری از خود نشان می‌دهند. به‌طور کلی، نتایج تحلیل منابع نشان می‌دهد که تقویت انگیزش تحصیلی، به‌ویژه انگیزش درونی، می‌تواند نقش مؤثری در بهبود عملکرد آموزشی و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان ایفا کند. این یافته‌ها بر ضرورت توجه جدی معلمان، خانواده‌ها و برنامه‌ریزان آموزشی به طراحی راهبردها و مداخلات آموزشی مبتنی بر تقویت انگیزش تحصیلی تأکید دارد.

۸- پیشنهادات

با توجه به یافته‌های حاصل از مرور منابع که نشان‌دهنده رابطه مثبت و معنادار بین انگیزش تحصیلی، به‌ویژه انگیزش درونی، و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان است، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

۸-۱- پیشنهادهایی برای معلمان

با توجه به یافته‌ها مبنی بر نقش مؤثر انگیزش درونی در یادگیری عمیق و پایدار، پیشنهاد می‌شود معلمان از روش‌های تدریس فعال نظیر یادگیری مشارکتی، حل مسئله و بحث‌های کلاسی هدفمند استفاده کنند. همچنین، ارائه بازخورد توصیفی، مشخص و مبتنی بر پیشرفت فردی دانش‌آموزان (نه مقایسه اجتماعی) می‌تواند به افزایش احساس خودکارآمدی و تقویت انگیزش درونی آنان منجر شود.

۸-۲- پیشنهادهایی برای خانواده‌ها

از آنجا که یافته‌ها نشان دادند حمایت عاطفی خانواده نقش مهمی در تقویت انگیزش تحصیلی دارد، توصیه می‌شود والدین با ایجاد فضای عاطفی امن، تشویق تلاش و پشتکار فرزندان و پرهیز از تأکید افراطی بر نمره، نگرش مثبت آنان نسبت به یادگیری را تقویت کنند. تمرکز بر فرایند یادگیری به‌جای نتیجه نهایی، می‌تواند زمینه‌ساز افزایش انگیزش درونی دانش‌آموزان شود.

۸-۳- پیشنهادهایی برای مدیران و برنامه‌ریزان آموزشی

با توجه به تأثیر محیط آموزشی بر انگیزش تحصیلی، پیشنهاد می‌شود برنامه‌های درسی و فعالیت‌های آموزشی به‌گونه‌ای طراحی شوند که علایق، نیازها و تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان را پوشش دهند. ایجاد فضای آموزشی عادلانه، مشارکتی و حمایت‌گر، مطابق با یافته‌های پژوهش، می‌تواند احساس تعلق به مدرسه و در نتیجه انگیزش تحصیلی را افزایش دهد.

۸-۴- پیشنهادهایی برای نظام ارزشیابی آموزشی

با توجه به نتایج تحلیل منابع مبنی بر اثر منفی نمره‌محوری بر انگیزش درونی، توصیه می‌شود نظام ارزشیابی از رویکرد صرفاً کمی فاصله گرفته و به سمت ارزشیابی‌های توصیفی، تکوینی و فرایندمحور حرکت کند. این رویکرد می‌تواند موجب افزایش انگیزش یادگیری و کاهش اضطراب تحصیلی دانش‌آموزان شود.

۸-۵- پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آینده

با توجه به کتابخانه‌ای بودن پژوهش حاضر، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده با استفاده از روش‌های میدانی و تجربی، مانند پرسشنامه، مصاحبه و طرح‌های مداخله‌ای، تأثیر برنامه‌های تقویت انگیزش تحصیلی را به‌صورت عینی بررسی کنند. همچنین مطالعه انگیزش تحصیلی در مقاطع مختلف تحصیلی و با در نظر گرفتن بافت فرهنگی –اجتماعی ایران می‌تواند خلأهای پژوهشی موجود را پوشش دهد.

۹- نتیجه‌گیری

انگیزش تحصیلی به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی در فرایند یاددهی – یادگیری، نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشرفت تحصیلی و بهبود عملکرد آموزشی دانش‌آموزان ایفا می‌کند. نتایج حاصل از مرور و تحلیل منابع علمی نشان می‌دهد که انگیزش درونی، در مقایسه با انگیزش بیرونی، تأثیر عمیق‌تر، پایدارتر و معنادارتری بر یادگیری معنادار، تلاش مستمر و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان دارد. دانش‌آموزانی که از انگیزش درونی بالاتری برخوردارند، مشارکت فعال‌تری در فعالیت‌های آموزشی داشته و در مواجهه با چالش‌های تحصیلی، پشتکار بیشتری از خود نشان می‌دهند.

با این حال، پژوهش حاضر با محدودیت‌هایی همراه بوده است؛ از جمله کتابخانه‌ای بودن پژوهش، اتکا به منابع ثانویه و عدم استفاده از داده‌های میدانی که امکان تعمیم نتایج به همه بافت‌های آموزشی را تا حدودی محدود می‌سازد. همچنین، تفاوت‌های فرهنگی، اجتماعی و ساختاری نظام‌های آموزشی در منابع مورد بررسی، می‌تواند بر تفسیر یافته‌ها تأثیرگذار باشد.

با توجه به یافته‌های پژوهش، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان آموزشی می‌بایست تقویت انگیزش تحصیلی، به‌ویژه انگیزش درونی، را به‌عنوان یکی از محورهای اصلی اصلاح و ارتقای نظام آموزشی مدنظر قرار دهند. بازنگری در برنامه‌های درسی، اصلاح شیوه‌های ارزشیابی نمره‌محور، توانمندسازی معلمان در به‌کارگیری روش‌های تدریس انگیزشی و ایجاد محیط‌های آموزشی حمایت‌گر و عادلانه، از جمله اقداماتی است که می‌تواند به افزایش انگیزش تحصیلی و کاهش افت تحصیلی دانش‌آموزان منجر شود.

در نهایت، پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آینده با بهره‌گیری از روش‌های تجربی و میدانی، اثربخشی مداخلات آموزشی مبتنی بر تقویت انگیزش تحصیلی را بررسی کرده و زمینه ارائه راهکارهای کاربردی‌تر برای ارتقای کیفیت آموزش در نظام آموزشی ایران را فراهم آورند.

منابع و مآخذ

سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۸). ***روان‌شناسی پرورشی*** (ویرایش جدید). تهران: انتشارات دوران.

شریعتمداری، علی. (۱۳۹۶). ***اصول و فلسفه تعلیم و تربیت***. تهران: انتشارات امیرکبیر.

ابراهیمی، حسن. (۱۳۹۷). ***انگیزش و یادگیری***. تهران: انتشارات سمت.

احمدی، مریم، و محمدی، رضا. (۱۴۰۰). ***رابطه انگیزش تحصیلی با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه***. فصلنامه پژوهش‌های تربیتی، ۱۶(۲)، ۷۵–۹۶.

رحیمی، فاطمه، و کریمی، حسین. (۱۴۰۱). ***نقش خودکارآمدی و انگیزش تحصیلی در عملکرد آموزشی دانش‌آموزان***. مجله مطالعات آموزش و یادگیری، ۱۳(۱)، ۴۵–۶۴.

منابع انگلیسی:

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (۲۰۰۰). ***Intrinsic and extrinsic motivations: Classic definitions and new directions***. *Contemporary Educational Psychology, 25*(۱), ٥٤–٦٧.

Schunk, D. H., Meece, J. L., & Pintrich, P. R. (۲۰۱٤). ***Motivation in education: Theory, research, and applications***. Boston: Pearson.

Woolfolk, A. (۲۰۱٦). ***Educational psychology*** (۱۳th ed). Boston: Pearson.